

INFORMAȚII DOCUMENTARE REFERITOARE LA UNELE DESCOPERIRI DE MONEDĂ ANTICĂ ÎN JUDEȚUL HUNEDOARA (PRIMA JUMĂTATE A SEC. XIX – PRIMA JUMĂTATE A SEC. XX.)

Olimpia Palamariu

Descoperirile monetare antice sunt de-o reală valoare documentară pentru istoria Daciei. Publicarea lor pe lângă sporirea fondului documentar prilejuiește și emiterea de noi teze referitoare la procesul circulației și la cunoașterea stadiului de dezvoltare economică a epocii în care se plasează fiecare din acestea. Printre descoperirile de o asemenea importanță se numără și cele de pe teritoriul județului Hunedoara, cuprinzând monede grecești și romane, apărute în secolele II-I an. Chr., în cantități impresionante pe piața Daciei¹.

Pentru început am considerat utilă prezentarea istoricului descoperirilor monetare de pe teritoriul județului Hunedoara, începând cu cea mai veche mențiune referitoare la semnalarea unor monede.

În literatura istorică aceasta datează abia de prin 1830, când la Grădiște, între stâncile de calcar, în Valea Bună preotul greco-catolic a descoperit o mare comoară. Tezaurariatul de la Sibiu a trimis o comisie care să cerceteze la fața locului. Astfel la 11 iulie 1847 s-au efectuat săpături la 17 km. de la Costești pe malul drept al Văii Arănieșului, în grădina unui cetățean și au fost dați la iveală 500 de denari din care 148 republicani și 352 imperiali².

În perioada 1841-1843, dr. Leszai Daniel a făcut o serie de descoperiri în localitatea Romos. Dintre acestea o parte le-a păstrat pentru sine iar altele dintre care un număr mare de monede republicane (cc. 400) le-a predat muzeului Transilvaniei³.

La vest de Nojag, între Certej și Băița, la puțul părăsit, în 1860, un porc a scormit și a scos la iveală o oală plină cu bani de argint și un lanț de bronz. Monedele de argint au ajuns la Irimie Petru, cunoscut aurar, iar lanțul de bronz și o daltă cu teacă la muzeul din Cluj⁴.

1. Constantin Preda, Gheorghe Marinescu, *Contribuții la circulația monetară din Dacia în sec. I î.e.n. Tezaurul de la Sieu Odorhei, jud. Bistrița-Năsăud, în Buletinul Societății Numismatice Române, 1983-1985, nr. 131-133, p. 19.*

2. Teglas Gabor, *Hunyadmegye barbar féruleleti*, în H.T.R.T., V, 1889, p. 61.

3. Dr. Kuun Geza, *Társlatunk előzményei es előjebi*, în H.T.R.T., IX, 1899, p. 109.

4. Teglas Gabor, *loc. cit.*, p. 61-62.

În perioada anilor 1868-1869 cu ocazia diverselor lucrări executate în perimetrul orașului Petroșani au fost date la iveală, în diferite puncte, 2923 de monede după cum urmează:

- în fundația casei Ivanovici din strada Principală s-a găsit un vas cu 57 monede grecești;
- în mahalaua Boțoni o monedă de aur cu efigia lui Lysimach și 3 tetradrahme de argint, pe care cetățeanul Măturoi, cel care le-a descoperit, le-a vândut pe un preț de nimic antreprenorului căii ferate, Sepper;
- în fundația clădirii ridicate pentru direcțiunea societății brașovene s-au găsit 12 monede de argint;
- în fundația gării s-au găsit două monede (dacice?) de pe timpul imitației. Tot acolo s-au găsit la 25 august 1869 un vas de lut rudimentar cu 200 monede de argint de pe timpul lui Filip al II-lea, tetradrahme din vremea lui Alexandru cel Mare, precum și unele cu legenda „Soteros” (o parte din ele au intrat în posesiunea familiei Adam Buda, alta în colecția Jiga și 2 în colecția Bordan);
- cu ocazia canalizării orașului s-au găsit 9 monede de argint din vremea lui Filip al II-lea;
- din epoca stăpânirii romane în Dacia, în terasamentul gării Petroșani s-au găsit 2500 monede de argint din vremea lui Hadrian, Marc Aureliu, Gordian, Filip, Traian și Antoninus, foarte multe din vremea republicii, apoi 7 bucăți de bronz cu capul lui Jupiter (as semmis), 11 bucăți „as gravae” cu capul lui Janus, o parte aflându-se la muzeul din Sibiu și alta la familia Buda;
- în terasamentul căii ferate dintre Petroșani și Livezeni s-au găsit 16 monede de argint: 7 de la Gordian, 4 de la Filip, 1 Gallus, 1 de la Otacilla;
- în hotarul spre Petrila s-au găsit 4 as grave și 2 as semmis, 34 monede argint și 27 de aramă din vremea republicii plus o monedă de bronz cu podul de peste Dunăre;
- La Sălătruc s-au găsit 13 monede de argint de la Filip (2), Hadrian (1), Antoninus (4), Faustina (1), Severus (3), Filip II (2);
- în strada Principală cu prilejul canalizării s-au găsit 5 monede imperiale, la mănăstire călugărițelor 1, în malul pârâului Maleia 12, la primărie 5, la vechiul cazinou lângă biserica romano-catolică 9, la direcția minelor 1, la judecătorie 13, și în sfârșit la varnița din mahalaua Dărănești 2 monede emise în cinstea lui Mithras, probabil imitații dacice⁵.

Tot în zona Văii Jiului, la pasul Vâlcan, s-a descoperit în 1869 un tezaur de 34 monede imperiale romane toate din bronz, de la Tiberiu până la Iulian Filozoful, dintre monetării este reprezentată îndeosebi Siscia⁶.

O mare descoperire s-a făcut în anul 1872 așa cum se menționează în *Archaeologia Ertesitö*, VII, 1873, p. 70-71, când în hotarul satului Tisa „un român răsturnând brazdele cu plugul a găsit o oală cu bani de argint. Conducerea comunei a luat măsuri ca tezaurul descoperit să fie dus la Deva, de unde

5. Sebastian Stanca, *Descoperiri arheologice și numismatice la Petroșeni în Acta Musei Napocensis*, IX, 1972, p. 385-386.

6. Dumitru Protase, *Problema continuității în lumina arheologiei și numismaticii* București, 1961, p. 89.

subprefectul județului l-a trimis la Ministerul de Finanțe, de unde apoi a fost transferat la Muzeul Maghiar din Budapesta⁷. În oală erau 50 de monede mari de argint în cea mai perfectă stare de conservare, precum și 902 monede romane republicane⁷. Compoziția tezaurului este următoarea: 52 tetradrahme thasiene și imitații barbare, 51 drahme de Dyrrachium și Apollonia, 833 denari republicani și 13 denari imperiali romani. Prin compoziția lui tezaurul de la Tisa constituie un unicat printre depozitele monetare din Dacia⁸. Tezaurul este interesant prin faptul că monedele provin din regiuni deferite și au fost emise într-o perioadă foarte lungă 219 anChr. - 239 dChr. El se apropie mai mult de tezaurul de la Hunedoara, (descoperit în 1904) care cuprinde deasemenea drahme de Dyrrachium și Apollonia, denari republicani (majoritatea) și imperiali romani. Procentul cel mai ridicat din totalul monedelor 35,53% revine emisiunilor din anii 89-85 anChr., urmând cele din 94-90 anChr., (18,24%). Emisiunile anilor 84-80 atinge o cifră foarte apropiată de acestea din urmă (18,12%)⁹. Din totalul monedelor republicane 71,89% aparțin așadar unei perioade de numai 15 ani. Nici una dintre perioadele de emisie și anterioare și ulterioare anilor 94-80 nu este reprezentată prin cantități considerabile de emisiuni. Starea perfectă de conservare a tetradrahmelor thasiene precum și faptul că numai un denar republican roman, 3 drahme de Dyrrachium și 8 de Apollonia sunt menționate ca fiind tocite arată că monedele n-au circulat până în sec. III dChr. În acest caz avem a face cu un tezaur format în epoca dacică, a cărei acumulare a încetat la o dată ulterioară anului 42 anChr., adăugându-i-se apoi în secolul III dChr., 13 denari emiși în epoca imperială.

Data îngropării tezaurului n-a depășit însă cu mult anul 229, dat fiind că moneda emisă de Caracalla este într-o stare foarte bună de conservare, iar emisiile lui Severus Alexander sunt deasemenea bine păstrate. Denarii de la Vespasian până la Septimius Severus sunt tociți, dar nu în așa măsură încât să nu fie posibilă determinarea lor. Demnă de remarcat este indicația despre gradul de conservare a monedelor imperiale, deoarece ne dă posibilitatea să stabilim că monedele republicane au fost teaurizate cu mult înaintea celor imperiale. Putem deduce că tezaurul de la Tisa s-a format în 2 sau 3 etape:

- sec. II-I anChr. când pătrund tetradrahmele thasiene și drahmele de Dyrrachium și Apollonia;

- sec. I an Chr. perioada de dominație a denarilor republicani romani în Dacia;

- sec. III dChr. când s-au adăugat cele 13 monede imperiale¹⁰.

În anul 1875 dr. Ortvány Tivadar descoperă, în pădurea Cerbălului, pe traseul Roșcani-Govăjdia, 491 de monede republicane romane de la fondarea

7. *Archaeologiai Ertesítő*, VII, 1873, p. 70-71.

8. Bucur Mitrea, *Cinsprezece ani de activitate numismatică în R.P.R.*, în *Studii și Cercetări Numismatice*, III, 1960, p. 605.

9. Judita Winkler, *Tezaurul de monede grecești și romane descoperit la Tisa (jud. Hunedoara) în 1872*, în *Sargeția*, VII, 1970, p. 40.

10. *Ibidem*, p. 41.

Romei până la Iulius Caesar (509-170 anChr.). Această descoperire a fost evaluată la timpul respectiv la cifra de 168 forinți și 24 de coroane¹¹.

Alături de prima descoperire de la Grădiște din 1830 se înscrie și cea din 1879 când au fost dați la iveală „783 denari emiși în epoca republicii și a imperiului”. Pe baza acestei însemnări laconice, făcute în volumul manuscris „Tzaure monetare” păstrat la Cabinetul numismatic al muzeului budapestan, se pot stabili împrejurările și punctul topografic în care au ieșit la iveală monedele și nici nu rezultă dacă au fost prezentate de un particular sau trimise de organele administrației ardeleni la Muzeul național maghiar. Cronologic tezaurul acoperă perioada 216-20 anChr., pentru monedele republicane, iar cele imperiale de la Augustus (27 dChr.) până în 95 dChr. respectiv 164. Hiatusul dintre 95 și 164 ne determină să susținem că ultima acumulare din tezaur - monedă emisă la 164 - nu a fost descoperită odată cu restul pieselor din tezaur. Prezența acestei monede nu constituie un impediment în încadrarea tezaurului între cele provenite din Dacia. Dimpotrivă după stocul masiv de monede emise într-un singur an (258 din 783), repartizarea cronologică corespunde în linii mari, celei constatate în alte tezaure din Dacia¹².

Importanța acestui tezaur, cel mai mare acumulat de un dac în epoca independenței, rezidă din faptul, că, alături de alte materiale confirmă intensitatea relațiilor comerciale și militare dintre daci și teritoriile din sudul Dunării, asupra cărora nu mai e cazul să insistăm.

Din anul 1886 sunt menționate două importante descoperiri făcute între localitățile Vâlcelele Bune și Vâlcelele Rele, mai precis alături de drumul roman care duce spre cetățile din munții Orăștiei și la Grădiște, și anume „câteva sute de drahme de Dyrrachium din care 370 au ajuns la muzeul din Deva”¹³.

În volumul mss., „Tezaure monetare”, nr. 41/1886, se află înregistrate 18 monede de argint, cu mențiunea că provin din Deva. Condițiile descoperirii au rămas necunoscute singura mențiune făcută este că au fost achiziționate de pe teritoriul orașului Deva, în anul 1886. Avînd în vedere compoziția acestui tezaur, denari imperiali romani de la Augustus la Gordian III, similară cu a tezaurelor găsite în provincia Dacia și îngropate la mijlocul secolului III dChr., este exclusă posibilitatea ca ele să provină din descoperiri izolate¹⁴.

Și tot la Deva cu câțiva ani mai târziu a fost descoperit un alt tezaur compus din cc. 400-500 piese din care s-au mai păstrat 9 restul fiind preluate de directorul Școlii normale din Deva și de reprezentantul unui muzeu. Cu toate că despre ambele tezaure avem informații vagi și nu putem stabili nici compoziția, nici data îngropării lor, ele prezintă totuși importanță pentru cunoașterea vieții economice a așezării romane de pe teritoriul orașului Deva, unde, numărul,

11. Teglas Gabor, *Loc cit.*, p. 63.

12. Judita Winkler, Tezaurul de denari romani descoperit la Grădiștea de Munte, în anul 1879, în S.C.N., V, 1971, p. 284; 295.

13. Teglas Gabor, *Loc cit.*, p. 57.

14. Dumitru Protase, Les trésors monétaires de la Dacie romaine. Leur signification social-economique et ethnopolitique, în Congreso internazionale di numismatica, vol. II, p. 423.

important al descoperirilor arheologice cunoscute până-n prezent, concentrat pe o suprafață geografică restrânsă și mereu sporite prin noi obiective, depășesc cazul obișnuit al unor construcții izolate cu caracter agricol sau de altă semnificație economică, comercială, militară¹⁵. La materialul arheologic se adaugă descoperirile izolate de monede și cele două tezaur prezentate mai sus, care subliniază intensitatea vieții economice în această așezare rurală, dezvoltată pe lângă carierele și turnul militar de pază¹⁶.

Ultimele descoperiri de monedă antică menționate în literatura istorică sunt în ordine: Hunedoara, Jeledinti și Barbura. Cunoscutul tezaur descoperit în 1905 la Hunedoara era format din 1138 de piese din care 1033 denari republicani, 20 de drahme de Dyrrachium și 5 de Apollonia, 26 de monede neidentificate¹⁷.

Cu câțiva ani înainte de 1913 s-a descoperit la Jeledinți un tezaur compus din vreo 58 monede romane de argint, dintre care 7 republicane și 7 de la împărații Vespasian, Titus, Domițian, Traian, Marc Aurelius, Septimius Severus și Gordian III, au intrat în colecția fostului liceu reformat din Orăștie, restul pieselor risipindu-se¹⁸. Și în sfârșit ultima descoperire făcută într-un loc neprecizat din hotarul satului Barbura unde s-a descoperit un tezaur monetar roman de 83 monede. Ele cuprind perioada de timp de la triumvirul Marc Antoniu până-n timpul domniei lui Marc Aureliu¹⁹.

Am văzut care a fost în bună parte soarta monedelor descoperite din prima jumătate a sec. XIX – până în prima jumătate a sec. XX, pe parcursul prezentării materialului. O parte din aceste descoperiri, se menționează în publicațiile din acea perioadă, au intrat și în posesia muzeului deven, constituindu-se în așa numita Colecție Veche.

Aceasta cuprinde un lot de 199 monede care provin din diferite descoperiri de pe teritoriul județului. În vechiul registru inventar provizoriu al colecției numismatice, din perioada interbelică, la pozițiile 3003-3032 sunt menționate 30 de monede romane republicane, cumpărate în 1925 din Deva, făcând parte din comoara găsită în 1913, în pădurea Bejan. Din acest presupus tezaur în anul 1926, au mai fost achiziționate 15 bucăți înregistrate la nr. 3330-3344. Registrul consemnează încă 100 de denari republicani romani cumpărați în anul 1925 din Turmaș, comuna Mărtinești și înregistrați sub nr. 3174-3275. Tot în acest registru sunt menționate o serie de piese care provin în colecție înainte de 1919, din alte descoperiri efectuate în localități cum ar fi Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Micia, Ostrov, Valea Sângeorgiului. Toate aceste descoperiri formează lotul de 199 de pise care în ultimul registru inventar întocmit imediat după 1960 au fost

15. Octavian Floca, *Harta arheologică a municipiului Deva*, în *Sargeția*, VI 1969, p. 33.

16. Judita Winkler, *Despre două tezaur de monede antice descoperite la Deva*, în *Sargeția*, IX, 1972, p. 53.

17. Ödon Gohl, *Numizantikai Közlöny*, IV, 1905, p. 46; V, 1906, p. 137-139.

18. Benkő Jano, *NumKoz.*, XII, 1913, p. 114-115.

19. Pal Kerekes, *NumKoz.*, XIV, 1915, p. 70.

grupate la pozițiile 564-762 fără a se menționa proveniența fiecărei pise în parte²⁰.

În concluzie chiar dacă valoarea istorică a monedelor care au făcut obiectul acestei lucrări este mult diminuată prin imposibilitatea de-a stabili care este conținutul acestor tezaure, dacă acestea se păstrează sau nu integral și care piese provin din alte descoperiri adăugându-li-se fortuit, cert este faptul că ele provin de pe teritoriul acestui județ, furnizînd date despre economia perioadei în care au fost bătute, contribuind astfel la îmbogățirea imginii despre circulația monetară din secolele II anChr. - II DChr.

20. Victoria Pavel, *Monede republicane din vechi colecții ale Muzeului județean Hunedoara-Deva*, în *Sargeția*, XIV, 1979, p. 115-132.

**RENSEIGNEMENTS DOCUMENTAIRES CONCERNANT QUELQUES
DÉCOUVERTES DES MONNAIS ANTIQUES DANS LA RÉGION DE
HUNEDOARA (LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XIX - ÈME SIÈCLE PREMIÈRE
MOITIÉ DU XX - ÈME SIÈCLE)**

R e s u m e

Le travail présente l'histoire des découvertes monétaires sur le territoire de la région de Hunedoara, en commençant avec la plus ancienne spécification qui concernait la présence de certains monnaies, datant du 1830 et parle de la découverte „d'un important trésor à Grădiște, entre les roches calcaires de Valea Buna”.

Ensuite, il y a d'autres découvertes mentionnées, qui étaient faites sur le territoire de la région: Romos (400 monnaies républicaines), Nojag (un pot plein de sous d'argent), Petroșani (2923 monnaies dans le périmètre de la ville), Tisa (52 tétradrachmes thasiennes, 51 drachmes de Dyrrachium et Apollonia, 833 denarius républicains et 13 denarius impériaux romains)? Cerbal (491 monnaies républicaines), Grădiște (783 denarius républicains et impériaux romains), Deva (400-500 pièces, à peu près, Hunedoara (1183 monnaies). La plupart de pièces découvertes dans ces localités ont perdu leur trace et seulement un petit nombre sont entrées dans la collection du musée en constituant une soi-disant vieille.

Même si la valeur historique des monnaies qui ont constitué le sujet de ce travail est beaucoup diminuée par l'impossibilité d'établir le contenu de ces trésors si ceux-ci sont ou non gardés entièrement et quelles sont les pièces qui viennent d'autres trésors, en s'y ajoutant d'une façon imprévue, il est essentiel qu'elles proviennent du territoire de cette région tout fournissant des renseignements sur les événements sociaux et politiques, sur l'économie de la période où elles ont été fabriquées et ainsi elles contribuent au développement de la connaissance sur la circulation monétaire entre le II-ème siècle D.C. et II-ème siècle A.C.